

Rachmaninoff'a orkestrasıyla eşlik eden İstanbul doğumlu bir şef

Saltanat marşlarının bestekârı Lange Bey'in Dersaadet doğumlu, Kuzguncuklu oğlu Hans Lange gün gelir Arturo Toscanini, Otto Klemperer ve Sir Thomas Beecham gibi isimlerle birlikte New York Filarmoni Orkestrası'nın konuk şefi olur. Bartók, Gershwin ve Horowitz gibi dev isimlerle aynı sahneyi paylaşır; Chicago'da orkestrasıyla Rachmaninoff'a, sonra da Hindemith'e eşlik eder. Büyülü anlar yitip gitse de tarihe kazınan anıları yaşlı Rachmaninoff'un son Paganini kaprisi üzerine yazdığı bir varyasyonda yaşamaya devam edecek. Yeter ki kulak verin...

O zamanki adıyla New York Filarmoni - Senfoni

Orkestrası'nın, yani günümüzdeki adıyla New York Filarmoni Orkestrası'nın 1931-1932 yıllarına denk düşen 90. konser sezonunda şefler Arturo Toscanini, Bruno Walter ve Erich Kleiber idi; konuk şeflerse Sir Thomas Beecham, Ossip Gabrilowitsch, Vladimir Golschmann ve Ottorino Respighi gibi parlak bir kadrodan oluşmaktaydı. Beecham o sezonun konserlerini idare etmek üzere New York'ta bulunmaktaydı ki daha ilk konserinin provası esnasında küçük bir kaza geçirmiş ve ayağını incitmişti. 8 Nisan 1932 tarihli *The Times* gazetesinin duyurduğuna göre Elgar, Delius ve Bax'ın eserleriyle paylaşan ve üstelik çok da başarılı bir Amerikan turnesine çıkan Beecham doktorunun tavsiyesi üzerine New York'taki konser angajmanlarını erken keserek İngiltere'ye geri dönmeye karar verdi. Meşhur şef 20 Nisan'da Norddeutsche Lloyd Şirketi'nin SS *Europa* transatlantik gemisiyle okyanusu geçmeye hazırlanmaktaydı. O yıllarda SS *Europa* Atlantik'i en süratli geçen gemiydi. Beecham gibi renkli bir kişilik bu beş günlük okyanus yolculuğunda kimbilir hangi hikâyelerini diğer yolcularla paylaşmıştı.

International

HANS LANGE

Out of the shadows he brought sensation.

Aklıma onun nükteli hikâyeleri arasında bir prova esnasında 3. kornocuya söyledikleri geliyor: "3. korno pes çalıyorsun". Cevap gelmez. Beecham tekrar eder: "3. korno pes çalıyorsun". Yine sessizlik. Derken korno grup şefi maestro'ya cevap verir: "Sir Thomas 3. korno henüz provaya gelmedi". Beecham

derhal cevap verir; "O zaman gelince kendisine söyleyin pes çalıyor".

Beecham SS *Europa* gemisinde İngiltere'ye geri dönmek üzereyken *The Times* New York Filarmoni - Senfoni Orkestrası'nın konserlerini Hans Lange adında bir şefin idare edeceğini duyurmaktaydı. Carnegie Hall'da gerçekleşen sezonun geri kalan dört konserinde, 21 ve 22 Nisan 1932'de Lange, Rachmaninoff'un Op. 27, Mi minör 2. Senfoni'sini, Beethoven'ın *Fidelio Uvertürü*'nü ve Harold Bauer'in solistliğinde Beethoven'ın *İmparator* başlıklı 5. Piyano Konçertosu'nu, 23 ve 24 Nisan 1932'de gerçekleşen iki konserdeyse yine Rachmaninoff'un 2. Senfoni'sini, İspanyol piyanist José Iturbi'nin solistliğinde Grieg'in Op. 16, La minör Piyano Konçertosu'nu ve Sibelius'un *Finlandia*'sını idare etti. New York Filarmoni Orkestrası'nın Online Arşivi'nde (www.archives.nyphil.org) bu konserlerin taranmış orijinal programlarını inceliyorum; Rachmaninoff için "1 Nisan 1873'te Novgorod'da doğmuştur; şu an New York'ta yaşıyor" yazılı. "Şu an New York'ta yaşıyor" cümlesi beni derinden etkiliyor. Mi minör 2. Senfoni'yi Rachmaninoff'un yaşadığı New York'ta Carnegie Hall'da dinlemek acaba nasıl bir his olmalıydı? Derken program notlarında Sibelius'un *Finlandia*'sı karşına çıkıyor. Bu defa da

SIR THOMAS BEECHAM

AMERICAN VISIT TO BE CURTAILED

FROM OUR OWN CORRESPONDENT

NEW YORK, APRIL 6

Sir Thomas Beecham has been obliged by illness to curtail his visit to the United States by one week. He has arranged to leave for England in the Europa on April 20, and the last three concerts of the Philharmonic Symphony Orchestra will be conducted by Mr. Hans Lange in his stead.

Notwithstanding that he had suffered a painful injury to one of his feet in an accident at his first rehearsal here, Sir Thomas carried on throughout the season, and even accompanied the Orchestra on tour, although travelling and an attack of arthritis brought on by change of climate aggravated the injury. His season has been notably successful with critics and public alike. The interest and variety of his programmes have been highly praised, as well as his reading of the music. Among other compositions he has presented works of Elgar, Delius, Box, and others which have seldom, if ever, been heard here before.

Recently Sir Thomas was warned by his physician that he would be unable to take up his direction at Covent Garden this spring unless he first had a rest, and for that reason he is curtailing his visit here. He will conduct his last concert in the United States with a symphony orchestra of 200 unemployed musicians on April 19.

The Times, 8 Nisan 1932

SS Europa

Sir Thomas Beecham

“still living” (hayatta) ibaresini okuyorum. Programda bir detay daha dikkatimi çekiyor; konserde seslendirilen eserlerin partiyonlarının New York Halk Kütüphanesi'nin 58. Cadde'deki şubesinden evde çalışmak üzere temin edilebileceği yazılı; 1930'ların dinleyicisi bu kadar meraklı ve entelektüel.

Ani bir değişiklik yüzünden Sir Thomas Beecham'ın yerini alan 48 yaşındaki Hans Lange, adından da anlaşıldığı üzere Alman asıllıydı ve Avrupa'dan Amerika kıtasına 1925'te gelmişti. Ancak pasaportunda doğum yeri olarak Almanya'dan çok daha egzotik bir ülkenin şehri kayıtlıydı; zira Hans Lange İstanbul doğumluydu. 17 Şubat 1884'te İstanbul'da dünyaya gelen Hans Lange'nin babası, oğlunun doğumundan dört sene önce İstanbul'daki Alman Lisesi'nde şan öğretmeni ve aynı zamanda Alman İmparatorluğu'nun Büyükelçilik şapelinde orgcu olarak Almanya'dan üç yıllığına Osmanlı başkentine gelerek yerleşmişti. Hans Lange, daha önceki *Andante* makalelerime de konu olan ve üç yıllığına geldiği İstanbul'dan 1919'daki vefatına kadar bir daha hiç ayrılmayan, Robert Kolej ve Üsküdar'daki Amerikan Kız Koleji'nin korolarını idare eden Paul Lange'nin, ya da tarihimizde anıldığı şekliyle, Ertuğrul Yatı Bandosu'nun şefi, saltanat marşları bestekârı Lange Bey'in oğluydu. Lange ailesi Kuzguncuk'ta ahşap bir yalıda oturur ve Lange Bey sarayda da müzik dersleri verdiği için zaman zaman saraya ait kayıklar tarafından yalılarından alınır ve geri getirilirdi. Hans Lange daha iki yaşındayken Beyoğlu'nda Tepebaşı Tiyatrosu'nda Beethoven'ın *Pastoral* başlıklı 6. Senfoni'sinin birinci bölümünü idare eden babasının konserine kimselerden habersiz olarak büyük katılmış ve konser sonrası günlüğüne onun hakkında “Leipzig tipinde bir orkestra şefi” gözlemini kaydetmişti.

Bu “Leipzig tipi” şefin o zamanlar iki yaşındaki oğlunun da gün gelip bir orkestra şefi olacağı, hattâ yolu New York'a düşüp New York Filarmoni Orkestrası gibi bir topluluğun başına geçeceği kimin aklına gelebilirdi?

Hans Lange babasının da ders verdiği İstanbul'daki Alman Lisesi'nde okuduktan sonra müzik eğitimi için Prag'a gitti; kemancı olarak yetişti. I. Dünya Savaşı'nın ve babasının 1919'daki vefatının ardından, muhtemelen yeni umutlarla, 1925'te Amerika kıtasına Alman bir orkestranın şefi olarak konserler vermek üzere gitti. 1925 aynı zamanda F. Scott Fitzgerald'ın *The Great Gatsby* romanının yayımlandığı yıldır ve Lange kendisini romanda tasvir edilen benzer bir ortam içerisinde bulmuş olmalıydı. Ancak orkestrası kısa zamanda dağıldı ve genç Lange işsiz kaldı. New York Filarmoni Orkestrası ile ilişkisi de işte hemen bu tarihten sonra, 1926-27 sezonunda başladı; Willem Mengelberg ve Wilhelm Furtwängler'in orkestranın şefliğini yürüttüğü bu sezonda Hans Lange'nin adı konuk şefler arasında Arturo Toscanini ile birlikte ilk defa yer almaktaydı (John Erskine, *The Philharmonic-Symphony Society of New York, Its First Hundred Years*, The Macmillan Company, 1943). 1927-28 sezonu hariç Hans Lange New York Filarmoni ile olan bağını 1935-36 sezonuna kadar sürdürdü, hattâ o sezon orkestranın şefliğini üç büyük isimle paylaştı; bunlar Arturo Toscanini, Otto Klemperer ve Sir Thomas Beecham idi. Beyoğlu'nun ara sokaklarından çıkıp New York'un en önemli orkestrasına böylesine isimler arasında şef atanmış olmak şüphesiz hiç de hafife alınmayacak bir başarıydı.

Bu yıllarda New York City'ye yerleşen Hans Lange aynı zamanda Toscanini'nin de asistanlığını yapmaktaydı ve *Time* dergisi 25 Kasım 1935 tarihli sayısında onun idare etmiş olduğu bir kon-

Walter Damrosch idaresindeki New York Filarmoni Orkestrası Carnegie Hall'da, 1902

Kuzguncuk'ta yalılar

ser hakkında “gölgelerden sansasyon yarattı” ifadesini kullanarak bir taraftan konsere övgü yağdırırken, diğer bir taraftan da Lange'nin İstanbul geçmişi okurlarına aktarıyordu: “Arturo Toscanini New York Filarmoni - Senfoni ile prova yaparken kare surath, köşeli omuzlu, partiyonun her notasını titizlikle takip eden bir Alman'ın oturduğu karmış oditoryuma doğru devamlı surette bağırıyor: ‘Kulağa nasıl geliyor Lange?’ Toscanini'nin adamları onun bu seslenmesini, az ve öz cevaplar verilmesi gerektiğini iyi bilirler. Acil bir durumda Hans Lange, Filarmoni'nin verdiği bütün konserlerin programını idare etmek üzere hazırdır. Onun da her sezon konserlerinde bir araya getirdiği renkli zengin programlarda bagetini salıyarak övgü dolu kritikler alma sırası geliyor. Toscanini Manhattan'daki bütün

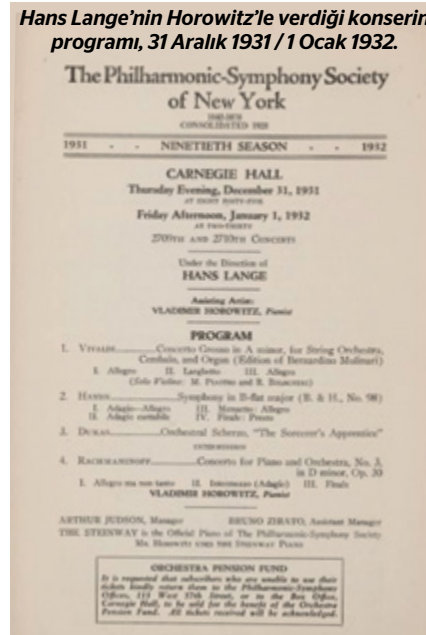
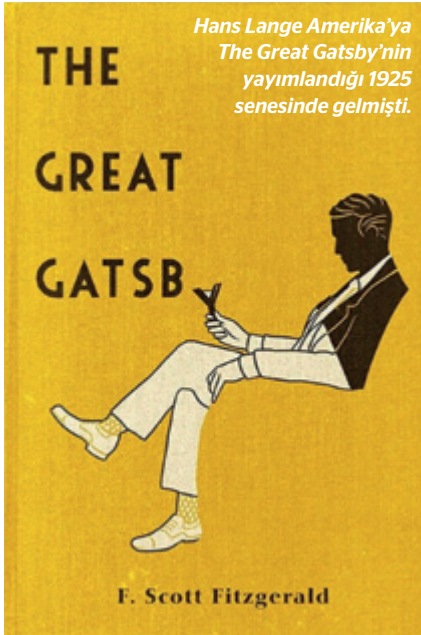
şefleri gölgede bıraktığı için, normal konser seyircisi, babasının Sultan'ın bahriye bandoları şefliği görevinden dolayı İstanbul'da doğan, bu becerikli ve entellektüel meslekaşına karşı bugüne kadar sadece yüzeysel bir ilgi göstermekle yetinmişlerdi. Ancak geçen hafta Manhattan'ın şu anki sezonundaki diğer bütün müzik etkinlikleri arasında en büyük ilgiyi Hans Lange'nin konseri gördü”.

Lange “gölgelerden sansasyon yarattığı” bu konserinde büyük orkestra karşısında yerinde duramayan Manhattan dinleyicisine küçük bir oda orkestrası eşliğinde 17. ve erken 18. yüzyıl bestecilerinden daha dingin bir buket sunmuş, John Dowland, Jean-Baptiste Lully ve Henry Purcell'in unutulmuş eserlerini dinletmişti. *Time*'a göre herkes bu beklenmedik sunumdan bir hayli

Hans Lange'nin babası Paul Lange Bey

etkilenmişti. Lange New York Filarmoni ile çalıştığı yıllarda bazı çok tarihî konserlerde de ya kemancı olarak çaldı ya da orkestrayı idare etti. 22 Aralık 1927'de Béla Bartók'un Amerika *debut*'ünde Macar besteci solist olarak piyanoda Op. 1, Piyano ve Orkestra için Rapsodi'sini seslendirmeden önce konserde yer alan Corelli'nin *Noel Konçerto Grossosu*'nda Hans Lange de keman çaldı. 13 Ağustos 1931 akşamı Lewisohn Stadyumu'ndaki konserde Lange, Henry Hadley'nin *In Bohemia Uvertürü*'nü idare etti ve ilk yarı William M. Daly idaresinde Gershwin'in solist olarak çaldığı *Rhapsody in Blue* ile sona erdi. 31 Ocak 1931 akşamı ve 1 Ocak 1932 öğleden sonrası tekrarlanan Yeni Yıl konserlerindeyse New York Filarmoni Orkestrası'nı Lange idare ederken Rachmaninoff'un 3. Piyano Konçertosu'nu solist olarak Vladimir

Arturo Toscanini

Chicago Senfoni Orkestrası, 1943. Şef Hans Lange ikinci kemanların önünde oturuyor.

Horowitz seslendirdi.

1936-37 yılında Hans Lange New York'taki görevinden ayrılmaya karar verdi ve Chicago Senfoni Orkestrası'nın asistan şefliğini kabul etti. O yıllarda Chicago Senfoni Orkestrası'nın başında müzik direktörü olarak Frederick Stock bulunmaktaydı ve Lange onun asistanlığına getirildi. Lange orkestrayla ilk konserlerinden bir tanesini Ravinia Park Festivali'nde verdi ve 10 Temmuz 1936 tarihli *Chicago Daily Tribune* gazetesinin attığı başlığa göre *Sihirli Flüt Uvertürü* ve Brahms'ın 1. Senfoni'sini idare ettiği açık hava konserinde Chicago seyircisi tarafından coşkuyla karşılandı: "Ravinia alacakaranlığının ılık ve perili sessizliği, ağaçları hışırdatan ya da Japon fenerlerini sallayan en ufak bir rüzgâr esintisinin dahi olmadığı dün gece, saat 8:30'u biraz geçte *Sihirli Flüt Uvertürü*'nün ağırbaşlı müziği ile hafif bir şekilde bozuldu. Bir saatten az bir süre sonra büyük bir coşkuya dönüştü. Alçakgönüllü ve sempatik şefleriyle birlikte ceketsiz, yazlık kılıklandıraki Chicago Senfoni Orkestrası'nın sunduğu Brahms'ın 1. Senfoni'sinin yorumunu kuvvetli bir şekilde tasdik eden seyircinin huzurunda selam vermek üzere çılgın bir alkış Hans Lange'yi küçük pavyonun sahnesine tekrar tekrar davet etti. Bay Lange'yi Ravinia Festivali'ne davet etmenin çok akılcıca bir karar olduğu böylelikle ispatlanmış oldu. Bu cana yakın genç şefin cazibeli bir kişiliği var; icra ettiği müzikten hararetili ve bulaşıcı bir şekilde haz alıyor ve tek bir kişilikte, derin bir stil şiirsellik ve sonsuz bir ritmik enerji gibi sıklıkla zıt düşen iki özelliği başarıyla bir araya getiriyor".

İşte *Chicago Daily Tribune* gazetesinin eleştirme Edward Barry, Hans Lange'den köşesinde böylesine olumlu sözlerle bahsediyordu ve bir yandan da Chicago'dan bir yaz akşamının sıcaklığını ve o konserin geride bıraktığı hisleri

ölümsüzleştiriyordu. Ancak Lange'nin idare etmiş olduğu çok özel iki konser daha vardı ki *Chicago Daily Tribune*'de okuyunca gözlerime inanamıştım. Claudia Cassidy'nin 7 Şubat 1943 tarihli haberine göre Sergei Rachmaninoff 11 ve 12 Şubat'ta Chicago Senfoni Orkestrası eşliğinde solist olarak iki konser verecek, bu konserlerde Beethoven'ın 1. Piyanon Konçertosu'nu ve kendisinin *Paganini'nin Bir Teması Üzerine Rapsodisi*'ni çalacak, orkestrayı da Hans Lange idare edecekti. Gazetenin tanımına göre kendi zamanında bir efsane olan, geçmiş bir devrin acelesiz ve aynı zamanda müzik diliyle çok daha romantik bir yönünü hâlâ yaşatmaya devam eden bu büyük bestecinin 70 yaşını doldurmasına haftalar kalmıştı. Paganini'nin yirmi dördüncü ve son kaprisinin teması üzerine yirmi dört varyasyondan oluşan bu eserin on sekizinci varyasyonunu duyar gibi oluyorum; Rachmaninoff'un La minör temayı baş aşağı çevirerek, Re bemol majöre dönüştürerek yarattığı o muazzam lirik melodiyi... Youtube'da Arthur Rubinstein'in bir kaydının altında on sekizinci varyasyon için birisi şu sözleri yazmış: "Böyle bir müzik; herkes hayatında bu sese hiç olmazsa bir kere kulak verse, dünya ruh zenginliği açısından ve bunun doğuracağı sonuçların meyvəsiyle çok daha varlıklı bir yer haline gelirdi". Ama kulak vermek ve duymak çok farklı şeyler ne yazık ki.

Kimileri dünyaya böyle besteler hediye edip gidiyorlar, kimileri tarihî konserlerde o seslerin duyulmasına vesile oluyorlar, kimileri bir keşmekeşin, bir kavga dövüşün ve ilgisizliğin içerisinde anlık bir sessizliği yakalayarak o kayıp sesleri gazete sütunlarından duyup deşifre ederek buna hassas insanlara yeniden duyurmaya gayret ediyorlar. O anlık keşifler başkalarının hayatlarına hiç beklemedik bir anda girince de yepyeni ve taptaze duyguların kapılarının

açılmasına vesile olabiliyorlar. Kısacası bir devrandır dönüp duruyor. Hans Lange Rachmaninoff'un solistliğinde idare ettiği konserlerin yanı sıra Chicago Senfoni Orkestrası eşliğinde Hindemith'e de eşlik etmişti. Ancak II. Dünya Savaşı'nın bitiminde New York Filarmoni ve Chicago Senfoni Orkestrası ile o zamana kadar sürdürdüğü parlak kariyer çizgisi giderek güç kaybetti ve Lange daha çok amatör orkestralara yöneldi. Bu sahada da önemli başarılar kaydederek 1946'da, sonradan Toledo Senfoni Orkestrası adını alacak olan, Toledo Ohio Müzik Dostları Derneği Orkestrası'nın başına geçti. 1947'de bir süre Toscanini tarafından NBC Senfoni Orkestrası'na konuk şef olarak davet edildiyse de 1950'de bir başka amatör topluluk olan Albuquerque Civic Senfoni Orkestrası'nı ele alarak New Mexico Senfoni adlı altında profesyonel bir orkestraya dönüştürdü. Hans Lange 13 Ağustos 1960'ta, 76 yaşındayken Albuquerque'te vefat etti.

Bir zamanlar Rachmaninoff'a Chicago Senfoni Orkestrası'yla şef olarak eşlik etmiş, Dersaadet doğumlu, Kuzguncuklu Hans Lange'nin unutulmuş hayat hikâyesi kısaca böyle. Bizler farkında olsak ya da olmasak, değerini bilsek ya da bilmese, bu kayıp sesleri duyurmaya gayret edenleri kale alsak ya da almasak da tarih kendi günlüğünün sayfalarını nasıl olsa düzenli bir şekilde tutuyor. Bence siz şimdi bu makaleyi bir kenara bırakın ve *Paganini'nin Bir Teması Üzerine Rapsodisi*'nden on sekizinci varyasyona, dinleyerek kulak verin, çünkü bu seslerin ruhunuzda koparacağı fırtınalara hassassanız o zaman yerinizde otursanız dahi kim ne derse desin çok farklı yolculuklara çıkacaksınız...

Emre Aracı'nın "Andante"deki geçmiş yazılarının tamamına www.emrearaci.weebly.com adresinden ulaşabilirsiniz.